

ΝΟΥΜΑΚ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ Δ'. | ΑΘΗΝΑ, Κυριακή 17 του Δεκέβρη 1906 | ΓΡΑΦΕΙΑ: Δρόμος Οικονόμου άριθ. 4 | ΑΡΙΘ. 226

ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΝΟ ΦΥΛΛΟ:

- ΨΥΧΑΡΗΣ. Μικρός πρόλογος (τέλος).
- ΕΥΡΥΔΙΚΗ Ι. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Γράμματα του χωριού.
- ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ. Μικρή άπολογία.
- ΗΛ. ΒΟΥΤΙΕΡΙΔΗΣ. Ο Ίσκιος του Παθαμένου (συνέχεια).
- ΣΩΜΕΡΙΤΗΣ. Έργα και ήμέραι. — Τα χάλια μας.
- ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΟΣ. Καϊρινές γραφές.
- ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Δέαντος Ηαλαμής, Π. Λέφας, S. P. P.
- Δ. Π. Τ. Φαινόμενα και Πρόματα. (Αποκάλυψη κι Αντιγράψης—Άπολογία στην Άπολογία - Τα Πετούσεια — Ένα ήρθο γλωσσολογικό).
- Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ—ΦΟΝΟΠΑΖΑΡΟ ΒΔΟ ΜΑΣΙΑΤΙΚΟ—Ο,ΤΙ ΘΕΛΕΤΕ— ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(Η άρχή του στο περασμένο φύλλο)

Όταν κατεβαίνω στην Άθήνα, όταν πάω σε κανένα σαλόνι φιλικό, έτοιμος είμαι πάντα να μιλήσω ρωμαίικα. Με ξέρουνε για δημοτικιστή, κ' οι καλές οι κυρίες, για να μη μου χαλάσουνε το χατίρι άρχινούνε τα ρωμαίικα μαζί μου. Του κάκου! Πέντε λεπτά δέν περνούνε και πιάνουνε τα γαλλικά. Τα μιλούνε μάλιστα πολυ ώραία. Είναι και γνωστό, ίσια ίσια στα σαλόνια, πως τυχαίνει κάποτες ένας Ρωμιός, άξαφνα ένξς πλουτισμένος, που από παιδι δέν έλαβε την καταλληλη ανατροφή, να σου κάμη κανένα χοντρούτσικο λάθος στα γαλλικά. Όλοι το παρατηρούνε κ' έπειτα θα σου το αναφέρουνε, να τον περιγελάσουνε. Κι από κει βγαίνει, όχι μονάχα πως τα παίζουνε τα γαλλικά στα δάχτυλά τους, μα και το περίεργο τούτο, που ένας άμόρφωτος θαρρεί πως δείχνει μόρφωση κ' εβγένεια, θέλει κιόλας να φαντάζη με τα γαλλικά περισσότερο παρά με την καθαρέβουσα.

Λοιπόν εγώ που είμαι ο αίρσειάρχης, ο άντεθνικός, ο προδότης, το τέρας, εγώ λοιπόν ο Παρισιάνος, έρχομαι και σας λέω «Άφήστε τα γαλλικά. τα ρωμαίικα να μιλούμε που τα δίψασα». Και τόντις, αν έχετε το σπουδαίο το σκοπό να μιμηθήτε τη Γαλλία, έλατε μαζί να καλλιεργήσουμε τα ρωμαίικα, όπως καλλιεργήσε η Γαλλία τα Γαλλικά της. Τέτοια μας διδάσκει ο πολιτισμός. Μήπως όμως δε χρειάστηκα και γώ να πολεμήσω με τον έαφτό μου; Πρέπει τώρα να σας ξομολογηθώ; Και γώ τα γαλλικά τάκουσα πάντα να τα μιλούνε οι κοί μου. Ο πατέρας μου κ' η μητέρα μου γαλ-

κικά μιλούσανε το περισσότερο. Με τον πατέρα, μίλησα πάντα γαλλικά. γαλλικά του έγραφα και γαλλικά μου άπαντούσε. με εξαδέρφες μου, γεννημένες στην Πόλη, στην Πόλη αναθρεμμένες, γαλλικά μιλούμε και τί να σας τα πολυλογώ; Μόνο με τη μακαρίτισσα τη γιαγιά μου, που εΐτανε του παλιού καιρού γυναίκα, μιλούσα τα ρωμαίικα. Τα ρωμαίικα τα είχαμε για γλώσσα παρακατιανή που τη μιλεί κανείς, σαν δέν ξέρι. ακόμα καμιάν άλλη, σαν είναι ακόμα μικρός. Βλέπετε όμως πως τα γαλλικά μου μάθανε τα ρωμαίικα — μα κ' έγιναν μεγάλοι.

Είναι αδύνατο είτε στην Άθήνα είτε στην Πόλη, άμα πιάσης κουβέντα με ανθρώπους καλλιεργημένους, αδύνατο, στις δέκα λέξεις, να μη σου πούνε και μια γαλλική. Το περίεργο είναι που τις περισσότερες φορές αναγκάζονται κιόλας να παραδεχτούνε χίλιες λέξεις γαλλικές. Άς αφήσουμε τις λέξεις που έρχονται στην Ελλάδα ή στην Άνατολή με τα πράματα που δηλώνουνε, τις λέξεις που τις φέρνει μαζί του πότε το έμποριο, πότε η βιομηχανία, πότε η μόδα. Ίδου μια φράση που άκουσα τις προάλλες από έναν Έλληνα καλλιεργημένο και που ζή στην Άθήνα. «Βεβαίως! Άφτοι μήτε άρτ γνωρίζουνε μήτε γράμματα». Η φράση από τις πιο χαρακτηριστικές μου φάνηκε. Πως σας φαίνεται και σας; Η καθαρέβουσα, δέν είδα ποτέ μου να σκοτίστηκε με την τέχνη δέν είδα να δοκιμάσε ποτέ της να δείξη του δύστυχου του Ρωμιού τί πράμα είναι η τέχνη, πως την έννοούσανε κ' οι άρχαιοι. Ο Χατζηδάκης κατέβηκε άλάκαιρους τόμους για το ζήτημα το γλωσσικό, που σα δε γελιέμαι, είναι και ζήτημα τέχνης. δέν πιστέβω ούτε η λέξη τέχνη να βρίσκεται στα βιβλία του. Ωστόσο δε δισταζε, δε φοβήθηκε, δέν τρώαζε, στοιβάζοντας κόλλες χαρτί για τη γλώσσα, να σωπάση δλότελα για τις Μούσες τις ιερές, μα και τις άπαραίτητες, άμα βγαίνει στη μέση τέτοιος άγώνας. Μήτε το στοχάστηκε πως Μούσα και Γλώσσα είναι άδερφές, μήτε θα το καταλάβη πως άπορούμε. Ο δάσκαλος, την τέχνη την έχει, το κάτω κάτω, για δέφτερης άράδας άντικείμενο. Ξέρι μόνο γράμματα. η μαγκική άφτη λέξη για το δάσκαλο σημαίνει ό τι θέλεις, μάθηση, έπιστήμη, σοφία, φρόνηση, χρηστά ήθη, έλληνισμός, πατριωτισμός κι έλληλουσία. «Γράμματα, γράμματα να μάθης», θα πη ο πατέρας του γιού του. Λοιπόν άρπάζει τη λέξη ο Ρωμιός και σου τη λείει ρωμαίικα, γράμματα. Μα τη λέξη τέχνη, δέν την ξέρι. Την ξέρι μόνο γαλλικά, γιατί από τη Γαλλία πήρε ο νους του και κάποιαν αντίληψη της τέχνης. Η τέχνη για τον καλλιεργημένο το Ρωμιό, λέγεται σήμερα άρτ. Μπορεί μάλιστα να πη κανείς, χωρίς τάχα να το πη για να παραδοξολογήση, πως η λέξη τέχνη ξανάγινε

λέξη έλληνική, άφτου βγήκανε στο δημόσιο οι δημοτικιστάδες. Άφτοι άναμεταξύ τους για άρτ δε μιλούνε. μιλούνε για τέχνη, επειδή προσπαθούνε ίσια ίσια να κάμουνε τέχνη δική τους.

Να σας αναφέρω τώρα κ' ένα κείμενο για όρους έπιστημονικούς, να πειστήτε δλότελα πιά. Διάβασα στην Β. Ζ. (XV, 1906, σ. 505) κάποιον γράμμα του φίλου μου Παπαδόπουλου Κεραμεία, όπου ξεσήκωσα και την άκόλουθη φρασούλα. «δσον δια το μισκήνης... το άληθές είναι ότι είναι πλέον λέξις naturalisée και των Τούρκων και μάλιστα tres populaire με την έννοιαν ακακορίζικος, τιποτένιος, φτωχός» κτλ.». Μην ξεχνάτε πως είναι γράμμα, γράμμα στην καθαρέβουσα, και παρατηρήστε, τί φυσικά που του έρχονται άμέσως οι όροι naturalisée και populaire. Ένας δημοτικιστής θα τώγραφε πολιογραφημένη το πρώτο, δημοτική, ως είναι και πάγκοινη, το δέφτερο — η θόσπανε το κεφάλι του όσπου να βρη να το πη ρωμαίικα.

Με δυο λόγια. Θέλει ο κ. Χατζηδάκης να γράφουνε τη γλώσσα ατών αΐθουσών, των καλλιεργημένων τη γλώσσα; Έπευφημέω. Άς τη γράψη όμως πρώτος ο ίδιος η δέν μπορεί ως τον παρακαλίσει, όσοι πιστέβουνε το Χατζηδάκη, να κοπιάση, προτού ανακατεφτη σε ζήτημα που δουλειά του δέν είναι, να κοπιάση και να μας συντάξη μια γραμματικούλα — τί του κοστίζει; — της γλώσσας των αΐθουσών, να το ξεδιαλίσουμε στο τέλος και μεϊς, ποιούς κανόνες ακολουθεί.

Πιστέβουνε το Χατζηδάκη, γιατί ο Χατζηδάκης έγραψε κάμποσα βιβλία που έχουνε την αξία τους. Είναι καλός γλωσσολόγος. Μα εγώ θαρω πως έκαμε όνομα ο Χατζηδάκης και για κάτι άλλους λόγους που ίσως και να μην τους ψυχολογήσανε άκόμη και κείνοι που τον παινούνε. Η άλήθεια είναι που σαστίσανε. Εΐτανε ο κόσμος μαθημένος στην Έβρώπη, όλο υπερβολές κι όλο υπερβολικά νάκούη από την Ελλάδα. Μήπως κι ο μακαρίτης ο Άθανάσιος Χριστόπουλος δέν έκαμε μια «Γραμματική της αΐολοδορικής, ήτοι της όμιλουμένης τωρινής των Έλλήνων γλώσσας;» Νομίζετε τάχα πως από τα 1805 και κάτω είχανε ιδέα πιο σωστή για τη γλώσσα; Ο Μαυροφρόνης (1871) πολυ πιο προκομμένος από το Χριστόπουλο δε φάνηκε. Άμα για τη γλώσσα το ζήτημα, δέν εΐτανε πια η δημοτική δημοτική, παρά γλώσσα που βαστούσε από τον Όμηρο, τί λέω; που τη μιλούσε ίδια κι άπαραλλάχτη ο Όμηρος. Άξαφνα βγήκε ο Χατζηδάκης. Εΐπε το σωστό. Δε το εΐπε πρώτος (κ. στο τέλος το 'Απόσπωμα γ').) μα το εΐπε όπως έπρεπε να το πη, μεθοδικά, έπιστημονικά και μπόλικά. Έδειξε πως με τους αΐολισμούς, τους δωρισμούς, τους ιωνισμούς η δημοτική μας δέν έχει τίποτα να κάμη, πως

μάννα της είναι ή αρχία ή Κοινή. Και τότες απορήσανε. Απορήσανε που τάλιγε Ρωμαίος, αντίς να τὰ μεγαλώνη, να τὰ παραφουσκώνη σαν τους Ξηλους. Έτσι θαρρώ πως τὸ σπουδαιότερο τὸ προτέρημα τοῦ Χατζηδάκη, μπροστὰ στους Ἑβρωπαίους, δὲ στάθηκε πού εἴτανε κανένας τρανός γλωσσολόγος· στάθηκε πού εἴτανε Ρωμαίος καὶ γλωσσολογῶσε με κρίση. Θυμοῦμαι καὶ γώ, ἀπὸ τὴν ἀγάπη μου γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ πειδὴ ἔχω τὴν πεποίθησι πὼς με τὴν ἀλήθεια, ὅποια κι ἂν εἶναι, δουλέβει κανεὶς τὴν πατρίδα του πολὺ περισσότερο παρὰ με τὴν ψευτιά, ὅσο πατριωτικὴ κι ἂν τὴ νομίζεις, θυμοῦμαι, ὅταν τὰ εἶδα, τί ἐπαίνους πού ἔκαμα τοῦ Χατζηδάκη στὰ Essais. Ὁ κ. Brugmann, σὰ διάβασε ὅσα ἔβαλα γιὰ τὸ Χατζηδάκη, μοῦ ἔγραψε μάλιστα—δὲν ξέχασα τὴ φράση· es ist mir aus dem Herzen gesprochen. Ναι, πὼς ἔχει ἀξία, ἔχει· συντέλεσα καὶ γώ στὴν ἀρχὴ στὸ καλὸ του τῶνομα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ χάνουμε καὶ τὸ νοῦ μας. Πρέπει μὲ λιγάκι κρῦο αἷμα νὰ κρίνουμε τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ τὸ γλωσσολόγο. Σκούπα βλέπω στὰ χέρια του· σμιλᾶρι δὲ βλέπω. Σκούπισε, πάστρεψε, σάρωσε· μὰς ἔβαλε ἀπὸ τὴ μέση κάτι παλιές δοξασίες πού γεμίζανε τάχουρια τῆς γλωσσολογίας, τὸ κάτω κάτω, χοντρή δουλειά, ὅπως καὶ τὰ παραδείγματα, οἱ λέξεις, οἱ τύποι, πού στὰ βιβλία του δὲν τοὺς ἀραδιάζει, δὲν τοὺς συγυρίζει με πόθο, με ἀγάπη, με ἡσυχία, παρὰ σοῦ τὰ κουβαλεῖ ὅλα με τὰ κάρρα, γλήγορα, βιαστικά, κοπαδιαστά. Γιὰ δουλειὰ ψιλή, γιὰ φῖνο σκάλισμα, γιὰ τέχνη σὲ γλωσσικὴ μελέτη, δὲ μοιάζει διόλου καμωμένος. Καὶ τὸ περίεργο, πού ἀπὸ τὸν καιρὸ πού γράφει νὰ παρατηρήσετε πὼς γράφει τὰ ἴδια νὰ δημοσιέψῃ, δέκα τόμους ἢ ἕνανε νὰ δημοσιέψῃ, δὲν ἀλλάζει· σοῦ λέει ἄλλα πράματα· σοῦ μιλεῖ πότε γιὰ τὸ ῥῆμα, πότε γιὰ τὸ οὐσιαστικόν· μὰ ὁ νοῦς του δὲν πλουτίζει, ὁ τρόπος του δὲν ξαναβιώνει· τὸ μᾶτι του, ἡ ἀντίληψή του ποτές δὲ σοῦ ξεσκεπάζουνε κόσμους καινούριους· εἶναι γλωσσολόγος καὶ ἡ γλωσσολογία σήμερα κατάντησε σωστὴ ἐπιστήμη· ὡστόσο πουθενὰ στὰ γραφτά του δὲν ἀπαντᾷ καὶ τίποτις φιλοσοφικόν, τίποτις δικό του πού νὰ τὰνακάλυψε. Ἀμα θέλει νὰ φιλοσοφήσῃ, ἀναγκάζεται νὰ μεταφράσῃ, λ. χ., τ' Ἀναγνώσματα τοῦ Whitney. Δὲν εἶδα γλωσσολόγο πού νὰ εἶναι λιγώτερο φιλόσοφος ἀπὸ τὸ Χατζηδάκη. Γλωσσολογία, ὅπως εἴπαμε, γιὰ τὴν κοινὴ, τὴ συνηθισμένη δουλειὰ τοῦ σπιτιοῦ· καμιά πρω-

τοτυπία· μήτε ὀρίζοντας, μήτε καὶ τορνεμένο χρυσασφικὸ πουθενά.
 Εἶναι λοιπὸν κάπως παράξενος νομίζω, ἔσως καὶ κάπως παράλογος ὁ θαυμασμός πού δείχνουνε κάποιες γιὰ τὸ Χατζηδάκη. Πολὺ δίκια τὸ Athenæum σ' ἕνα του ἀρθρο (June, 16 1906, σ. 727), ἀπορεῖ μὲ κάποιον βιβλίον, ἄξιο βιβλίον μάλιστα, πού δὲ βρήκε ἄλλα συγράμματα νὰναφέρῃ γιὰ τὴν ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς, παρὰ τὴν Einleitung τοῦ Χατζηδάκη. Δὲν πιστέβω κιόλας, ὕστερις ἀπὸ κάμποσα καὶ κάμποσα λάθια, κάμποσες ἀπροσεξίες, κάμποσα στραβοπατήματα πού ξεσήκωσα, στὰ γλωσσολογικά του, νὰ ταιριάζῃ, μήτε ὁ ἴδιος νὰ περιφνεῖται τόσο πολὺ καὶ νὰ ξεκολοθητῆ ἀδίκαια νὰ βρίζῃ, μήτε οἱ ἄλλοι νὰ τὸν περνοῦνε γιὰ θεόν. Τὰ γλωσσολογικά του ὅμως, ἔς τὰ φήσουμε γιὰ τὴν ὥρα. Τὰ ζητάζουμε ἄλλοῦ. Ἐχομε πιὸ σπουδαῖο νὰ ποῦμε. Ἀφτὸς ξέρει μόνο καὶ μόνο προσωπικά. Γιὰ λόγους προσωπικοῦς πολεμᾷ σήμερα νὰ καταστρέψῃ τὸ ζήτημα. Μὴ βλέπετε πὼς δὲν τὸ κατορθώνει. Φτάνει πού πολεμᾷ καὶ ἀπελπίζεται ὅσο προχωροῦμε. Γιὰ τοῦτο στὰ Πάτρια καὶ ὅπου λάχῃ, βρίζει καὶ βρίζει, φωνάζει πὼς ἡ πατρίδα, πὼς ἡ θρησκεία, πὼς ὁ ἑλληνισμὸς κινυνέθουνε ζαιτίας μας. Μὲ τίς φωνές καὶ μὲ τίς βραιοῖς, βέβαιον εἶναι πὼς τὸ ζήτημα τὰργοπορεῖ, ἀφοῦ δὲ στέκει στὴ δυνάμη του νὰ τὸ σταματήσῃ. Στρεβλώνει τις ιδέες τοῦ κόσμου, ἀπατᾷ τὸ δημόσιο. Λοιπὸν εἶναι καμώματα πού κάθε σοβαρός, κάθε τίμιος ἄνθρωπος, ἂν τόντις τοῦ μέλει γιὰ τὸ καλόν, ἂν ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθεια, ὄχι μόνο πρέπει, μὰ ἔχει τὸ χρέος νὰ τὰ κατηγορήσῃ ἀλύπητα, νὰ τὰ καταγγείλῃ ἀδίσταχτα, ξάστερα καὶ ρητά. Δὲ σημαίνει τίποτα πού ὁ Χατζηδάκης ἔγραψε μιὰν Einleitung γερμανικά καὶ πού ἀραδιάσῃ μέσα γλωσσολογίας. Φέρνεται ἄσκημα, φέρνεται ὅπως δὲ γίνεται κανεὶς νὰ φερθῇ

στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικόν. Στὴν Ἑβρωπῆ, ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀδικίας, συχνὰ κατανοῦνε μερικοὶ νὰ φοβούνται ὡς καὶ κείνο πού εἶναι δίκιον νὰ τὸ ποῦνε. Ὁ Χατζηδάκης τὸ γνωρίζει περίφημα καὶ στὰ βιβλία του πάντα παραπονιέται—ἀφτὸς—πὼς τὸν ἀδικοῦνε! Θυμοῦνται οἱ Ἑβρωπαῖοι τὴν ἐπιστημονικὴν του ἀξία καὶ ξεχνοῦνε τὰνάξια καὶ ἀντιεπιστημονικά ὅπου τὸ πάθος τὸν παρασέρνει. Πρέπει νὰ καταλάβουνε τὴν κωμωδίαν. Ἐνας ἄνθρωπος πού μιλώντας με τὸ Χρηστοδοσκίλη τοῦ λέει, γιὰτὶ με τὸ Χρηστοδοσκίλη προσωπικῶς δὲν ἔχει, πὼς σὴ δημοτικὴ θὰ νικήσῃ» (κ. P. κ. M., B', 330, 356), κ' ἐπειτα, σὰ μιλεῖ γιὰ μένα, χτυπᾷ τὴ δημοτικὴν, τέτοιος ἄνθρωπος, μπορεῖ νὰ ξεστομίσῃ ὅτι θέλει, δὲν ταιριάζει ὅμως τὰ λόγια του νὰ πιάνουνε κανέναν τόπο. Τὰ προσωπικά πού τοῦ χαλνοῦνε κάθε σωστὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ γλῶσσα, ἔτσι τοῦ χλνοῦνε καὶ τὰ γλωσσολογικά του, καθὼς νομίζω νὰ τὰποδέξῃ κιόλας (P. κ. M., B', 341 καὶ ἀκόλ.), ὥστε καὶ στὴ γλωσσολογία του δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν πιστέψῃ, ἀφοῦ τίποτα δὲν τοῦ κοστίζει νὰ πῇ ἀνύπαρχτο ἕναν τύπο, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ ἐγὼ εἶπα πὼς ὑπάρχει (κ. π. κ. Ἀποσ. β'. Et. ng., 211). Ἡ δὲν ξέρει τὸν τύπο καὶ τότες τί γλωσσολόγος εἶναι, ἂν τὰ πιὸ κοινὰ δὲν τὰ παρατήρησῃ;—ἡ καμώνεται, καὶ τότες τί ἀξία ἔχει ὁ λόγος του; Τὴ γάλλισσα τὴ διαβάζει κανεὶς στὸ Λεξικὸν τοῦ Βλάχου. Κι ὡστόσο, γιὰ νὰ πολεμήσῃ τὸν Πάλλη, προκήρυξε πὼς τέτοιον καταλήξῃ ποτὲ δὲ βρισκεται σὲ ὄνομα ζῶου θηλυκόν (κ. Ἀπίστησι σιὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, σ. 839· παρακαλοῦμε νὰ δοθῇ προσοχὴ στὸ ὄφρος καὶ στὴν εἰλικρίνεια τοῦ ἀθῶπου, ὅταν εἶναι ἀναγκασμένος νὰ τὰναγνωρίσῃ, πῶς πὼς λέγεται ἡ γάλλισσα καὶ στους δρόμους). Στὴ Sprachfrage (σ. 73) κατηγορεῖ, γράσσοντας ἐναντίον μου, τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ πληθυντικοῦ ἔντροι (st. οἱ ἄνδρες [γρ. ἄνδρες] (dieser Metaplasmus ist ganz unsinnig, denn man sagt doch nicht ὁ ἄνδρος, τὸν ἄνδρον, τῶν ἄνδρων sondern stets ὁ ἄνδρας», κτλ. [γράφε πάντα με T]. Οἱ ἔντροι ἀκούγονται σὲ πολλὰ μέρια τῆς Ἑλλάδας· ἴδιος ὁ Χατζηδάκης βάζει τοὺς τύπους οἱ ἄνδροι τοὺς ἄνδρους [γρ. ἄνδροι, ἄνδρους πού εἶναι τὰ μόνα ρωματικά] καὶ σὰ δὲ με πολεμᾷ τοὺς λέει «Analogiebildungen»—φυσικά!—στὴν Einleitung, 378· σ. 377 βάζει καὶ τὴν ὀνομ. ἄνδρος, πού πολεμώντας με τὴν ἀναίρουσε.

1) Γράσσοντας ἀφτὸ, δὲ συλλογιόμην κανέναν Ἑβρωπαῖον γλωσσολόγο. Συλλογιόμην τὸ Φιλῆντα πού ἴσα ἴσα δημοσιέβεται ἡ γραμματικὴ του καὶ μοῦ στέλνουνε τις διόρθωσεις γιὰ τὰ τυπογραφικά λάθια. Βέβαιον πὼς δὲ συγκρίνεται ἡ μακρινὴ καὶ εἰκοσέγγονη ἐργασία τοῦ Χατζηδάκη με τὴν ἐργασία τοῦ Φιλῆντα. Βέβαιον πὼς ὁ Φιλῆντας συχνὰ, πολὺ συχνὰ γελιέται ἢ δὲν ξέρει, ἐπειδὴ νὰ μὴν ξεχνοῦμε κιόλας πὼς μόνος του ἔμαθε, χωρὶς βιβλία, χωρὶς τὰ χρειαζόμενα, τὰ συνηθισμένα τὰ μέσθ—στὴν Ἀρτάκη! καὶ στὴ φυλακὴ! Μὰ τί νὰ σὰς πῶ; Στὴν εὐσία, στὴν ποιότητα, ἔχει τὸ κάτι ἐκεῖνο τὸ φῖνο, τὸ σκαλιστό, νὰ, τὸ διαμαντένιον ἐκεῖνο, πού στὸ Χατζηδάκη δὲν τὸ βλέπω.

Ο ΙΣΚΙΟΣ ΤΟΥ ΠΕΘΑΜΕΝΟΥ*

ΔΡΑΜΑ ΣΕ ΜΕΡΗ ΤΡΙΑ

Π. Εἶναι κάτι πιὸ σφιχτοδεμένο με τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι....
 ΑΝ. Σοῦ τὸ εἶπα· ἡ ἀδικία σου!
 Π.Εἶναι ἡ πχντοτεινὴ λύπη. Εἶναι κάτι πού με βασάνισε σ' ὅλη τὴ ζωὴ πού πέρασα μαζὶ σοῦ!
 Ε. Πατέρα! μὴ φεύγῃς!
 Π. Δὲ μπορῶ ἄλλο!
 Ε. Μητέρα....ὁ πατέρας ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κατηγορίαν.
 ΑΝ. Τὸ νοιώθω.
 Ε. Πρέπει νὰ τοῦ δείξουμε ὅλη μας τὴν ἀγάπη.
 ΑΝ. Δὲν ἀρκεῖ αὐτό, παιδί μου.
 Ε. Δὲν ἀρκεῖ;
 ΑΝ. Ὅχι...χρειάζεται κάποια θυσία.
 Ε. Ἀπὸ μέρος ποιανοῦ;

ΑΝ. Καὶ τῶν δύο μας.
 Ε. Καὶ δὲν ἔχομε τὴ δυνάμη νὰ κάνουμε αὐτὴ τὴ θυσία;
 ΑΝ. Εἶναι πολὺ μεγάλη· πιὸ πολὺ γιὰ σένα.
 Ε. Γιὰ μένα;... Δὲ γελᾶσθηκε λοιπὸν ἡ ψυχὴ μου; Πρέπει νὰ διώξω τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς μου;
 ΑΝ. Τί λές;
 Ε. Καλύτερα νὰ μὴ νοιώθῃ κανεὶς τόσο πολὺ μήτε τὸν ἑαυτὸ του, μήτε τοὺς ἄλλους. Νὰ μὴν πάντα μέσα στὸ σκοτάδι τῆς οὐδετερότητάς του! Νὰ φωτίζεται μονάχ' ἀπὸ τὸ φῶς τῆς παιδιὰτικῆς ἀθωότητάς του γιὰ νὰ μὴ μπορῇ κανεὶς νὰ τοῦ πάρῃ τὸ φῶς αὐτό!
 ΑΝ. Εἶνῃ μου!... συχώρεσέ με γιὰ τὸ κακὸ πού σοῦ κάνω. Μὰ κ' ἐγὼ δὲν πονῶ λιγώτερο ἀπὸ σένα.
 Ε. Ὅχι· δὲν πρέπει νὰ πονᾷς ἐσύ γιὰ χάρη τοῦ πατέρα.
 ΑΝ. Δὲν τοῦ τὸ φανέρωσα ποτέ.
 Ε. Ὅμως τὸ κατάλαβε.... Ἀγάπησε παραπολὺ καὶ αὐτός.
 ΑΝ. Δὲν εἶναι δικό μου τὸ φταιξιμό σ' ὅ,τι ἐγίνε καὶ σ' ὅ,τι μπορεῖ νὰ γίνῃ. Ἐγὼ ἤμουν πάντα ἡ σκλαβα πού ἔκανε ὅ,τι τὴν πρόσταζαν.
 Ε. Ναι σὲ βάραινε ὁ τυφλὸς νόμος πού θέλει

νὰ ὑποτάζουμε τὴ θέλησή μας στὴ θέληση ἐκείνων πού ἀπὸ τὴ φύση ἔχουν ἐξουσία ἀπάνω μας.
 ΑΝ. Δὲν εἶχα τὴ δυνάμη ν' ἀντισταθῶ.
 Ε. Ἐπειδὴ δὲ σοῦ εἶχανε δώσει ποτέ τέτοια δυνάμη.
 ΑΝ. Μὰ, κι ἂν τὴν εἶχα, τί ὠφελοῦσε;... Ὡ! εἶναι φοβερό νὰ καταλαβαίνῃς, ὅτι μ' ὅλη τὴ δυνάμη σου εἶσαι ἀναγκασμένος νὰ κάνῃς ἐκεῖνο πού δὲ θέλεις νὰ κάνῃς.
 Ε. Ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης.
 ΑΝ. Καὶ τώρα ἀναγκάζω κ' εἶσαι ν' ἀκολουθήσῃς τὸ νόμον αὐτό!
 Ε. Τώρα, μητέρα μου, ἐγὼ τὸν ἀκολουθῶ με τὴ θέλησή μου γιὰ νὰ ξαναφέρω τὴ γαλήνη ἀναμεισώσας.
 ΑΝ. Εἶνῃ μου!... Πὼς σπαράζεται ἡ καρδιά σου!
 Κ. Εἶναι ἡ θυσία!... δὲ θὰ τὸν ξαναδῶ τὸ Στέφανο.
 ΑΝ. Φτωχὸ μου παιδί!... Ἐδῶ στὴν ἀγκαλιά μου...
 Ε. Ἄ!
 ΑΝ. Τί εἶναι;
 Ε. Μοῦ φάνηκε πὼς εἶδα τὸν ἴσκιον τοῦ!
 ΑΝ. Πόσο τὸν ἀγαπᾷς!... Σῶπα, χτυποῦν.

(1) Κοίταξε φύλλα 223, 224 καὶ 225.

“Αν άφτά δέν είναι παλινωδίες, δέν ξέρω τί πρᾶμα είναι. Κι άπορώ πώς μπορεί κανείς με τά σωστά του νά συνοριστή βιβλίον σάν τή Sprachfrage, πού νά μὴν τὰ μασοῦμε, είναι μπάστος κατάρμουτρα δοσμένος στήν έπιστήμη και στήν αλήθεια”. Έγώ, νά σᾶς τὸ μολογήσω κιόλας, δὲ βάζω σταζα ὡς ἕνα βαθμὸ ἢ ποιοτή στήν “Απολογία μου, ὅπου άπάντησα τέτοια παρόμοια τοῦ Χατζηδάκη, χριός μου τὸ νόμιμα νά τὰ χτυπήσω αλύπητα, χωρὶς νάχη τὸ δικαίωμα κανέναν νά πῆ πὺς οἱ τρόποι μου, ἀκόμη και σὸ χτύπημα, θυμίζουσι σὸ παραμικρὸ τούτους τρόπους τοῦ Χατζηδάκη, τή λύσσα, τούς άφρους, τάπιστα κι άτοπα λόγια, τίς βρισιές και τὰ σοφίσματα του, γιατί σοφιστής δέν εἶμαι, γιατί δὲ με κόφτει γιά τὰ προσωπικά, γιατί με τούς αντίπαλους και τούς ὄχτρούς μου, πάντα τίμια φέρθηκα, δέν τούς συκοφάντησα, μήτε κλέφτες τούς φώναζα μήτε προδότες. Γιά τήν αλήθεια πολεμῶ. “Αφτὸ μού φαίνεται πὺς τὸ ξέρουσι ὡς κ’ οἱ φίλοι τοῦ Χατζηδάκη. Τὸ λοιπὸ φόβος δέν ἔχω ἢ νίκη θάπομείνη δική μας.

Τὸ παραδέχομαι ὅμως πὺς δὲ φαντάζεται κανείς, μάλιστα πὺς ὁ φρόνιμος, ὁ ταχτικός ὁ “Εβρωπαίος δέν μπορεί νά φανταστῆ, κι ὅταν τοῦ τὰ ξηγήσομε, δέν μπορεί νά καταλάβῃ τήν αἰτία ἢ τουλάχιστον—γιατί πρέπει νά λογαριάσομε και τήν αἰώνια τῆ ζούλια τοῦ Ρωμιού—μὴν ἀπὸ τίς άπειρες αἰτίες πού παρακινήσανε τὸ Χατζηδάκη νά σηκώσῃ τέτοιο πόλεμος ἐναντίου μου. Μία φορά, ἰδῶ και χρόνια, μού ἔγραψε ἀπὸ τήν “Αθήνα ὁ Περρῆς, ὁ άδερφός τοῦ τυπογράφου, πὺς σὲ μιά του κουβέντα γιά μένα με τὸ Χατζηδάκη, ἔμαθε τάκοιλουθα στὰ 1886, ὅταν πῆγα στήν “Αθήνα, ἕκαμα βίζιτα σὲ πολλούς “Αθηναίους—σωστὸ, ἕκαμα και τοῦ Κόντου!—μὰ ἐκεينوῦ δέν τοῦ ἕκαμα, και πρόστεσε πὺς τέτοιο πρᾶμα δὲ θά μού τὸ συχωρήσῃ ποτέ του και θά με πολεμήσῃ δεινὰ κ’ ὑπέρδεια.

“Ο “Εβρωπαίος τώρα πὺς τὰκούει άπορεῖ, κι άπορεῖ, ἐπειδὴ νομίζω πὺς ξεχνᾷ κάτι σημαντικό, ξεχνᾷ τὰ ἱστορικά τῆς Ρωμισοσύνης, πού πρέπει νά

1) Κοίτ. τὰ κείμενα πού πάει και παραθέτει σ. 136-141, γιά νάποδείξῃ πὺς ὑπάρχουσι μόνο ντόπια, πὺς κεινὴ γλώσσα δέν ὑπάρχει. Μήτε Σολωμὸς τοιμᾷ νάναφέρῃ μήτε Βαλαωρίτη, ἀκόμη λιγώτερο ἔσονται και μὴ σελίδα δική μας—ἀπὸ τὸ Γ α ξ ἰ δ ι, λ. γ. ἐν τῆν ἀνάφερι, ἐν τῆν ἀντίγραφε πιστά, ὑπέσπετε κάτω σὺρριζα ὅλο τὸ κόσμος τὸ σύστημα του.

μποῦνε σὲ λογαριασμό. Αἰῶνες πολλούς και μακρινούς, τέσσερις τουλάχιστον, καταήπια ὁ Ρωμιός ποτηριές και ποτηριές φαρμάκι. Μπορεῖ νά πῆ κανείς πὺς εἶχε κατανήσει τὸ καταφρόνιο τοῦ κόσμου, κάποτες και τοῦ ἑαφτοῦ του. Ποιός τὸν ψηφούσε; Μὰ στοχαστήτε κιόλας τί θά πῆ ἀψηφισιὰ γιά ἕνα φιλότιμο προγονικὸ σάν τοῦ Ρωμιού. Και σήμερις ἀκόμη τὸν καίνε τὰ χρόνια τὰ περασμένα τοῦ πόνου και τοῦ καταδιωγμοῦ. Γνωστὸ στήν “Ελλάδα, κι ἀπὸ ἀξιωματικούς τάκουσα, πὺς τὸ νάφτη, τὸ στρατιώτη, ἰνονεῖται και κάθε δούλο, τὸν κανείς ὁ τι θέλεις, φτάνει λιγάκι νά τὸν καλοπιάσῃς. Μπορεῖς μάλιστα νά θυμώσῃς, μπορεῖς νά μαλλώσῃς, νά βρίσῃς, νά δειρῃς τὸν ἄθροπο. Δέν πειράζει. Δεῖξε του μονάχα πὺς δέν τὸν ἀψηφᾷς κι ὅλα ξεχασμένα. Βέβαια, τέτοια και στήν “Εβρώπη τάπαντοῦμε, γιατί και στήν “Εβρώπη, λήπτεροι δὲ ζήσανε πάντα οἱ λαοί. Στήν “Ελλάδα σάν πὺς σαραντάβαθο τὸ κακὸ, ἐπειδὴ και τὸ φιλότιμο σαραντάβαθο. “Εφκολλη ὅμως ἢ γιατρεῖά μ’ ἕναν ἔπαινο, με μιά λέξη—ἄς τὸ ποῦμε πιά, με μιά βίζιτα, μ’ ἕνα βιβλίον πού θά στείλῃς και με μίαν ἀφιέρωση πού θά βάλῃς σὸ ξώφυλλο, τὰ μπαλλώνεις. Φυσικά, και με τήν ἀφιέρωση και με τὸ βιβλίον, και με τῆ βίζιτα, είναι ἄξιος ὁ Ρωμιός νά σὲ βρίσῃ. Μὰ πρέπει νά καταλάβῃς τί σημαίνει βρισιὰ γιά τὸ Ρωμιό. Δὲ σημαίνει τίποτα! Σὲ βρίζει και μέσα του σοῦ λείει “Αἰ! βρίσει με και σὺ. Τὸ κυριώτερο, νά μὴ μ’ ἀψηφᾷς. “Αμα δὲ μ’ ἀψηφᾷς, ἔμπρὸ ἄδερφέ, δέν τὸ ξέρεις τάχα πὺς κ’ οἱ βρισιές μου δέν ἔχουσι νά ποῦνε: Σὲ βρίζω σὺ δειχνω λοιπὸν πὺς σ’ ἔχω σὲ ὑπόληψη. Τὸ προϋποθέτει ὁ Ρωμιός πὺς δὲ θά πᾶς νά πειραχτῆς γιά πρᾶματα τόσο συνηθισμένα. Βρισιές, θυμούς, μαλλώματα, χτυπήματα, πότε δέν τὰ εἶδε; Δέν τοῦ τσοῦζανε άφτά. Τὸ φιλότιμό του νά κολακίφῃς ἄρκει.

Τέτοια τὰ ψυχολογικά του. Και πὺς ἀλλιῶς νά ξηγήσῃ κανείς τὰ ψυχολογικά τοῦ Χατζηδάκη, πού είναι κιόλας τάπλοϊκά, τὰ παλαιὰ ψυχολογικά τοῦ Ρωμιού; “Ο Χατζηδάκης ἀξέφωνα σοῦ καταστρώνει ἄρθρο γεμάτο ἔπαινοους μὲλι γιά κάποιους Κένταυρους τοῦ Boltz. Γιατί τάχα; Γιατί με τὸν Boltz εἶχε φίλις. Τὸ κωμικὸ ἐκεῖνο τὸ περιοδικὸ τοῦ H. C. Muller—“Ελλὰς—τὸν εἶχε πρῶτο του συνεργάτη. Γιατί; Γιατί ὁ H. C. Muller δόξαζε σὲ κάθε φύλλον τὸ Χατζηδάκη, ἐνῶ μιλοῦσε γιά ἕναν Krumbacher μ’ ἕνα ὄρος πού

εἶταν ἀριστοῦργημα. Γνωρίζω ἄλλους πάλι πού ἐναντιωθήκανε στὰ γερὰ τὸ Χατζηδάκη γιά κάμποσα σπουδαῖα γλωσσολογικά, ἴσια ἴσια γιά κείνα πού μαζί μου πολεμᾷ. Πῆγαν και τὸν ἤθρανε σπίτι του στήν “Αθήνα. Τέλειωσε ὁ καβγάς. Μήπως δὲ μᾶς τὸ μολόγησε ξάστερα κι ὁ ἴδιος, δίχως νά τὸ ὑποφιαστῆ; Μήπως δέν παραπονέθηκε—κάπως κλαψιάρικα μάλιστα—σὸ γράμμα του τὸ δημόσιο πρὸς τὸν Th. Reinach (κ. Ρ. κ. Μ., Β’, 353), πὺς τοῦ ἔδωσα νά καταλάβῃ νά μὴ μού στέλνῃ πιά τὰ βιβλία του; Βλέπετε λοιπὸν πόσο τὸν ἀψηφούσα! Νά, παιδιακήσια, παιδιακήσια καμώματα και νά μὴ φοβᾶστε ὅσο πὺς παιδιακήσια τὰ φανταστῆτε, τόσο και πὺς σιμὰ στήν αλήθεια. “Ο μόνος φόβος είναι πού ποτέ σας δὲ θά τὸ νοιώσετε ὡς πού φτάνει τὸ παιδιακήσιο.

Τὰ παιδιὰ ὅμως, καλὸ νά τὸ ξέρῃ κανείς πὺς είναι παιδιὰ. Καλὸ νά ξέρῃ πὺς ὑπάρχουσι και κακά παιδιὰ. Φρόνιμο μάλιστα νά τὰ βάζῃς κάποτες και στήν κόχη, γιατί σήμερα ἢ “Ελλάδα μεγάλωσε και πρέπει τὰ παιδιακήσια νά τελειώσουν. “Αντίς νά προσέχομε σ’ ἕνα Χατζηδάκη, πολὺ πὺς δικιο, πολὺ πὺς ἄξιο προσοχῆς νά δοῦμε τί γίνεται στήν “Ελλάδα ἴσια ἴσια στὸν καιρὸ πού ζοῦμε. “Ανέλπιστα πρᾶματα, μὰ τὸ ναι, πρᾶματα πού μήτε θά τοιμοῦσε κανείς νά τὰ βάλῃ με τὸ νοῦ του, εἶδε ἢ “Ελλάδα στὰ τελεφεταῖα ἰδῶ τὰ χρόνια. Βγῆκε, ξεφύτρωσε ἀπὸ τὸ χῶμα τὸ παλιὸ και ἅγιο ἀλάκκαρη φιλολογία. Κι ἀφοῦ εἶχα παράπονα με τὸν κ. Brugmann, ἔς μου δώσῃ τήν ἄδεια νά παραπονεθῶ πιά και γιά τήν ἀκόλουθη φράση πού ἔγραψε σὸ πολυτίμο τοῦ τῆς ἔρηρο: «Möglich ist ja, dass die Einsichtigen unter den Griechen, die jetzt ein kleiner Haufen sind, bald Wandel schaffen, zumal wenn ein sprachgewaltiger Schriftsteller, ein gotbegnadeter Sprachkünstler ihr Bundesgenosse würde» (δ. εἰ. σ. 221). Πρέπει τώρα και γώ νά παρακαλέσω τὸν τίμιο τὸ μάστορη νά μού πῆ τί γλωσσοδύναμους συγγραφέας, τί οὐρανοφώτιστους γλωσσοτεχνίτες ὀνειρέβεται πού νά ξεπερνῶσι τὸν Παλαμά, τὸν Πάλλη, τὸν “Ερμονα και τὸν “Αργύρη, γιά νά μὴν ἀναφέρω και τούς ἄλλους; Μὴ θαρρήτε τάχα πὺς κι ὁ ἴδιος με τὸν Πάλλη σ’ ὅλα συμφωνῶ. Μὰ ὅποια ἰδέα κι ἂν ἔχει κανείς γιά τὸ ἔργο του, ὅποια ἰδέα μάλιστα κι ἂν ἔχει γιά τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ, τὸν πλάστη, τὸ γλωσσοπλάστη πού λέ-

Ποιός νάναί;
 Ε. “Εκείνος!
 ΣΤ. Μὲ συμπαθατέ...
 ΑΝ. “Εσύ! ἰδῶ; γιατί ἤρθες;
 ΣΤ. Νόμισα, ὅτι ἦταν καιρός νάρθῶ.
 ΑΝ. “Οχι δέν ἔπρεπε νάρθῶς.
 ΣΤ. “Οχι; λοιπὸν τόσο γλήγορα κουραστήκατε νά με βλέπετε μπροστὰ σας;
 Ε. Στέφανε... πρέπει.
 ΣΤ. Πρέπει! ὡστε μ’ ἕνα ἀπρέπειν είναι ἀνάγκη νά ξεγράψω ἀπὸ μέσα μου ὅτι ἦταν ὡς τώρα γιά μένα ἢ ἰδία ἢ ἀνάγκη τῆς ζωῆς;
 Ε. Μὴ μᾶς μιλήσῃς με σκληρὰ λόγια... Δέν ὀδηγᾷμε ἐμεῖς τώρα τὸν ἑαυτὸ μας ἀνάγκη δυνατώτερη ἀπὸ τῆ θέλησή μας κυβερνάει τῆ ζωῆ μας και μᾶς ὑποχρεώνει νά κανομε ὅ,τι δὲ θά τὸ θέλαμε ποτέ.
 ΣΤ. Παντοῦ ἢ ἀνάγκη κ’ ἐγὼ πιστεῦσα πὺς στίκεσαι ψηλότερα ἀπὸ κάθε ἀνάγκη.
 Ε. Ναι ὅταν πρόκειται γιά μένα μὰ ὅταν είναι γιά τούς ἄλλους ὑποτάζομαι στῆ δύναμή της.
 ΑΝ. Στῆ δύναμη πού μᾶς δειχνει μόνο τὸ δρόμο πρὸς τῆ θυσία τῆς πὺς κρυφῆς και τῆς πὺς γλυκειᾶς μας λαχτάρας.

ΣΤ. Και νά μὴν ξέρω τὸ μυστήριον τῆς ἀνάγκης αὐτῆς. Μὲ ρίχνετε μέσα σὲ κατασκότεινο λαβύρινθο και μού δίνετε ὀδηγὸ μονάχο τῆ σκέψῃ μου, βυθισμένη πιά σὲ πηχτὸ σκοτάδι.
 Ε. Μὴ ζητήσῃς νά μάθῃς τήν ἀπορρομή δέν τοιμᾷμε ν’ ἀφίσομε μήτε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας νά τήν ἰδῆ καθαρὰ τῆ μαντεύομε μόνο.
 ΣΤ. Νόμισα ὅτι εἶχα τὸ δικαίωμα νά τῆ μαθῶ. Μὰ βλέπω καλὰ πὺς δέν ἔπρεπε νάφωσῃ τὸν ἑαυτὸ μου νά πιστέψῃ, ὅτι κάτι ἦμουνα κ’ ἐγὼ γιά ἑσᾶς δέν ἔπρεπε νά ξεγελῶ τῆ ὑπαρξή μου με τέτοια χάρᾶ.
 Ε. Στέφανε!
 ΑΝ. “Οχι δὲ λὲς ἀλήθεια ἦσουνα και παραπολὸ γιά ἑμᾶς και γιά τοῦτο τώρα ἢ θυσία μᾶς είναι τόσο σκληρῆ.
 ΣΤ. Δὲ θέλω με τὸ παράπονό μου νά ξεχειλλῃ ἢ πίκρα σας. Κι ἀφοῦ μού τὸ λέτε ὅτι ἦμουνα και παραπολὸ γιά σας, ἔχω τῆ δύναμη ν’ ἀποσώσω τῆ θυσία σας με τῆ θυσία τῆς χαρᾶς μου, γιατί μού μένει ἢ παρηγοριὰ, ὅτι, ὅσο κι ἂν εἶμαι μακριὰ σας θά εἰσαστε πάντα κοντὰ μου.
 Ε. “Ω! πὺς σφίγγει τήν καρδιά μου ἢ λύπη τοῦ παντοτεινοῦ χωρισμοῦ!

ΣΤ. Ναι, τοῦ παντοτεινοῦ!
 ΑΝ. “Οχι!
 ΣΤ. Θά ζοῦμε δίχως τὸνειρο τῆς ζωῆς.
 Ε. Στέφανε!
 ΣΤ. Μὰ, ἀφοῦ ὑποταζόμεστε στήν ἀνάγκη, πρέπει νά σῶσῃ και τὸνειρο...
 Ε. Στέφανε! μὴ φεύγῃς ἔτσι!
 ΣΤ. Γιά τίς μεγάλες θυσίες χρειάζεται γλήγορη και μεγάλη ἀπόφαση Δέν πρέπει, πρὶν ἢ ἀπόφαση γίνῃ κ’ ἔργο, νά δίνουσι στήν καρδιά μας και στὸ νοῦ μας τὸν καιρὸ νά νοιώσουν πόσο φοβερὸ τὸ εἶναι ὅ,τι θά κανομε. Και τώρα, πού ἢ φωνή σου με γύρισε πίσω, πού θά βρῶ τῆ δύναμη νά ὑποταχτῶ στήν ἀνάγκη;
 Ε. Στὸν ἴδιο τὸν πόνο μας.
 ΑΝ. Στὴν παντοτεινὴ θλίψη μας.
 ΣΤ. Τὸ βλέπω, ὅτι ἢ λύπη τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ είναι μεγαλειότερη ἀπὸ τῆ δύναμη ὀλωνῶν μας, γιά τοῦτο κ’ ἢ θλιμένη ψυχὴ μου φοβᾶται νά τὸν ἀντικρύσῃ. Μὰ γιατί ἢ τὴσῃ ἀγάπη σας δὲ μπορεί νά τὸνε ματαιώσῃ;
 ΑΝ. “Επειδὴ τότε γέννησεν ἢ ἰδία ἢ ἀγάπη μας.
 ΣΤΕΦ. Δέν ἔχω πιά δύναμη νά σκεφτῶ. “Ο νοῦς μου σταματᾷ ὅλα ὅσα γίνουσι μού φαίνου-

γεται Πάλλης, χρωστέ πάντα κανείς να τον προσκυνήσει, κ' η αλήθεια έτσι το θέλει. Δέ μελέτησα τό Λουτέρο για να συγκρίνω, για να ξέρω σε τί βαθμό στάθηκε στην εποχή του ο γλωσσικός δημιουργός. Μελέτησα περισσότερο τον Descartes και το Montaigne που κι άφτοι άναγκαστήκανε μια φορά να δημιουργήσουνε. Καί δε διατάζω να τό πώ ή δημιουργική δύναμη του Πάλλη μεγαλύτερη, πιο δεινή κι από του Montaigne κι από του Descartes. Δέ μιλω για τή φιλοσοφία, για τό πνεύμα δέ μιλω μιλω για τό ξεχωριστό εκείνο τό χάρισμα που έχει ένας άνθρωπος να πλαθή λέξεις, να πλαθή όρους και να τους πλαθή σε κάθε είδος γραφή, στην ποίηση, όπως και στη φυσιολογία, στην ιστορία του Θουκυδίδη όπως και στα αστρονομικά της σημερινής μας επιστήμης. Είναι τόντις να ασπίση ο λογισμός. Μά στον κόσμο της φαντασίας, στον κόσμο της ιδέας, δέν είναι να ασπίση κανείς μ' έναν Παλαμά που με την πελώρια τήν ψυχή του φάρδυνε, ωςπου μέσα να συμπεριλάβη όλη τήν πλαση, τα σύνορα τα ποιητικά, και τώρα, πότε με μια λέξη απλή απλή—τήν άνοιξη, τή νύχτα, τή μέρα— πότε με μια λέξη δική του, σαν του Goethe τό wellenathmend ή τό feuchtverklürle Blau, πότε με μια λέξη γνωστή που της φυσά νόημα καινούριο, σαν του Hugo τό fauve ή τό sombre, τήν ποίηση τήν έλληνική, τήν κλέφτικη τήν ποίηση, τήν έκαμε άφτός ποίηση παγκόσμια. Δέν υποψιζεται κανείς πόση τέχνη, πόση δουλειά και πόση ψυχή χρειαστήκανε για να γίνουνε κ' οι άπιστεροι εκείνοι του Έρμωνα οι στίχοι. Θαρρώ πως κάμποσα διάβασα σε πολλές γλώσσες· θαρρώ πως δέ μου λείπει και κάποια κριτική. Άνατριχιάζω διαβάζοντας τον Έρμωνα, σε νάβλεπα πράματα, που σε καμιάν άλλη φιλολογία δέν τά είδα, δέν μπορώ να τά δω. Κι ο Άργύρης, στα μικρά μικρά του τα δηγήματα, σε μιάν άστραψιά, σου ξεσκεπάζει τόσο κατάβαθα τή Ρωμισόνη, που μπορείς χρόνια να φιλοσοφήσεις, να συλλογήσαι χρόνια, προσπαθώντας να καταλάβης ως που πήγε ή ματιά του.

Μά θέλετε να σας πώ τί τρέχει; Neogræca sunt, non leguntur. Άς είναι καλά πεντέξη άγαθοί άνθρωποι που διαβάζουνε τα ρωμαίικα, που τα θορυβώνουνε κιόλας. Οι άλλοι δέν τους μέλει. Τό γλωσσικό τό ζήτημα κάποτες ξυπνά τον κόσμο· τα ρωμαίικα τα φιλολογικά, ποιός σπάνει τό κεφάλι του για άφτα; Ούτε τα προσέχουνε, ούτε τα ξέ-

ρουνε. Άν άφτα που γίνονται στην Έλλάδα, γίνοντανε στην Έβρώπη, θα φώναζε ο κόσμος πως θάματα βλέπει. Κάτι τέτοιο μου έλεγε ο Πάλλης μιά, μέρα και μπορώ να του άποδείξω πως δικιο είχε. Ο φίλος μου ο Ν. Έπισκοπόπουλος κάθησε όλη του τή ζωή στην Άθήνα κ' έγραφε άρθρα, ή στα περιοδικά ή στις φημερίδες. Ποιός τα διαλάλησε ποτέ του; Ίδου όμως που έρχεται ο Έπισκοπόπουλος στο Παρίσι· πιάνει και γράφει άρθρο γαλλικά, του τό δημοσιεύει ένα περιοδικό, και άμα βγήκε, άμα διαβάστηκε, διαλαλήθηκε άμέσως· ο Έπισκοπόπουλος έβγαλε όνομα σε μια πολιτεία σαν τό Παρίσι, μπορείς να πής, από τό πρωί στο βράδυ. Θα μου πής τό άρθρο πρώτης άράδας (κ. La Revue, 1 Juin, 1906). Καί τί πειράζει; Μήπως από τήν Άθήνα στο Παρίσι άλλαξε ο Έπισκοπόπουλος; Όχι· ο ίδιος άνθρωπος πάντα. Μά να τί βλέπεις, σε γράφει κανείς σε μια μεγάλη γλώσσα—και για ένα μεγάλο δημόσιο. Να μή σας τα κρύφτω, χάρηκα υπερβολικά, και γιατί αγαπώ τον Έπισκοπόπουλο και για να μάθουνε οι δικοί μας, που άνάσκελα τώρα θα πέσουνε από τό θαυμασμό, ένώ πρώτα ούτε νοιώσανε τον άνθρωπο.

Λοιπόν έχω δικιο να λέω πως αν ο Πάλλης, ο Παλαμάς, ο Έρμοντας κι ο Άργύρης, άντις να πολεμούνε με τους δασκάλους, γράφανε σε μια γλώσσα γνωστή, θα δοξαζόντανε άψε σβήσε, άφησε που όσο καταπληχτική κι αν είναι ή δημιουργία στην Έβρώπη, τό νάναγκάζεσαι δημιουργώντας τήν ουσία του έργου σου, να δημιουργήεις και τή γλώσσα και τό ύφος, θέλει κάτι που και στην Έβρώπη δέν τό βρίσκεις. Άλήθεια, σε να μήν τα βλέπη ο κόσμος άφτα, κ' έχοντας τέτοιους άθρώπους, πάμε και με τα σωστά μας μιλούμε, σε να είτανε πρόσωπο, για ένα κούτσουρο, για ένα Χατζηδάκη. Άς πώ τώρα και γώ ένα μέγα έπος—ή άς τό πή στη θέση μου ο Ήσιόδος· άθανάτων μετά φθλον ίτον, προλιπόν' άνθρώπους, Αϊώς και Νέμεις! Μά τό Δία! Ντροπή νάνακατώνονται! Χατζηδάκηδες στο δικιο τον άγώνα της Ίδέας.

*

Δέν είχα κανένα σκοπό να θυμώσω, να μαλλώσω και νάνάψω. Άρχισα να γράφω τον πρόλογό μου στην κάμαρα μιας φτωχής άρρωστης που συχωρέθηκε ή καημένη. Θα πώ άλλου τα ιστορικά της, που ίσως σταθούνε και χρήσιμα για τό μεγάλο τό

ζήτημα της υγείας. Τόν πρόλογό μου νόμιζα πως θα τον κάμω μικρόνε, γιατί τότες δέν άδειάζα και πολύ. Δέ θα του άλλαζω τόνομά του, να μείνη σε θυμητάρι. Όταν κανείς βλέπει τό θάνατο από κοντά, όπως τον είδα ως τώρα κάμποσες φορές, ή άθρόπινη ταραχή, τα φιλότιμα, τα προσωπικά—και τί πρόσωπο δέ σβήνεται μπροστά στο αίδιον πρόσωπο του Χάρου;—τό πάθος και τό μίσος, του έρχονται σαν ξένου κόσμου πράματα, κακορίζικα και τιποτένια. Για τότο θαρρώ πως ο θάνατος μεγαλώνει τό λογισμό του ποιητή. Ένα ξέρω μονάχα που άλλο τόσο να μεγαλώνη τό νού και τήν καρδιά, κ' είναι ή Άγάπη. Κοντά στο θλιβερό κρεβάτι όπου ξεψυχούσε γλυκά, νέο άκόμα, ένα πλάσμα ταπεινό, έτυχε ίσια ίσια νακούσω ένα λάλημα της ζωής. Άπό τήν Πόλη, από τό Βυζάντιο τό παλιό, από τα κλασσικά τα παλάτια του Δασκαλισμού—και της Νέκρας—μου έστειλε ο φίλος ο Πανταζής ένα χαρτάκι λιθογραφημένο, που θέλω να σας τάντιγράψω καθώς είναι· άπλά τα λόγια, και μέσα τους ούρανός που άξαφνα ξανοίγει:

ο Άλέξ. Α. Πανταζής

και

ή Ευρυδίκη Μ. Μεζίκη

ΣΤΕΦΑΝΩΘΗΚΑΝΕ

Στην Πόλη στις 11 του Δεκέβρη 1906.

Στεφανωθήκανε! Τι ώραιο, τί μυρωδάτο και τί μακριά που πάει. Σου ξεσκεπάζει μονοματίας τους μελλούμενους αιώνες, τις άρίφνητες της Ρωμισόνης τις γενιές, σου φανερώνει τήν πλημύρα και τή χαρά της ίθνικης ψυχής. Πως να τελειώσω καλύτερα τον Πρόλογό μου παρά με τέτοιο μήνυμα ζωής που δέν τελειώνει; Έμεις δέ φοβούμαστε να συνδένουμε εικόνες που μοιάζουνε άντίθετες και που δέν είναι, τό θάνατο με τή ζωή, με τή χαρά τή θλίψη, τό χαμόγελο με τό δάκρι. Τα ξέρει όλα κι όλα τα δοκίμασε ή καρδιά μας, που είναι άθρόπινη καρδιά. Μιά σειρά μ'ς δείχνει ο άνθρωπος, μια σειρά ή Έλλάδα ή νιογέννητη συνάμα και γέρινη, από τήν αρχή αρχή ως τις μέρες τις δικές μας, κ' έτσι τό παρελθόν με τό μέλλο, στο στήθος της τό άθανάτο, μαζί μ'ς τα συγκατά ή σωτήρια Ίδέα.

Κεριακή, έφτα του Γενάρη—Παρασκευή, είκοσι έννιά του Θεριστή, μεσημέρι, 1906.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ται τόσο παράξενα! Νομίζω, ότι παραδέρνουμαι μέσα σε τρομαχτικό όνειρο, μά και με τρομάζει περισσότερο τό ζύπνημα.

ΕΕΝ. Θα διώξουμε τον τρόμο μας στο μεγάλο τό ζύπνημα, όταν δέ θα μ'ς φοβίξη πιό ο χωρισμός.

ΣΤ. Μήν τό λές αυτό τόσο ήσυχα! Η γαλήνη σου κλεί μέσα της τήν ήσυχία του θανάτου!

ΕΕΝ. Καί της παντοτεινής μοναξιάς, που κανείς δέ θα μπορέστ να τήν τυχρή με τις τρικυμίες της ζωής.

ΑΝ. Σώπα!

ΣΤ. Καί όπου κανένας ίσκιος δέ θάρθη να σταθί άνάμεσό μας.

ΑΝ. Σωπάτε!... Σωπάτε! Δέ βαστώ πιά ν' ακούω τον ήσυχο πόνο σας!... Ω! γιατί να μήν κλαίτε!... Δέ θα με φοβίζατε τόσο... Μά ούτε κ' έγώ μπορώ να κλάψω...

ΕΕΝ. Μητέρα!

ΑΝ. Φτωχά μου παιδιά!... Μά όχι! όχι!... Δέ θα γίνη αυτό. Καμιά ύπακουη στον τυφλό νόμο της ανάγκης, επειδή τώρα δέν τό θέλω κ' έγώ. Τάκουτε; δέν τό θέλω!... Θα στήσω δυνατή κι ασάλευτη τή θέλησή μου άντίκρυ στην τυραννική θέληση. Έχω κ' έγώ, Ξένη, από τή φύση κάποια έ-

ξουσία. Δέ θ' άφισω να μου τήν πάρουν έτσι εύκολα!

ΕΕΝ. Μητέρα, σκέψου!

ΑΝ. Ναι, είμαι μητέρα και πρέπει να υπερασπιστώ τό παιδί μου. Είμαι δυνατή κ' έγώ τώρα για να νικήσω τον άδικητή έγωισμό!... Στέφανε, δέ θα φύγης... Θα μείνης εδώ!

ΣΤ. Πώς;!

ΑΝ. Ναι· θα μείνης εδώ! Άπάνω από τον τυφλό νόμο της ανάγκης στέκεται τό δικιο. Καί πρέπει τώρα τό δικιο να βγή νικητής από τό σκληρό τουτον άγώνα. Ο χωρισμός αυτός, αν γίνη με τέτοιο τρόπο, θα είναι ή καταδίκη κι ο θάνατος της άθωότητας από τον έγωισμό, τό φέμα, τήν κακία!

ΕΕΝ. Μητέρα! άς μήν ζυπνήση τόσο άγρια ή θέλησή σου. Μπορεί να φέρη χειρότερο κακό.

ΑΝ. Όχι! Έχει τόση δικαιοσύνη μέσα της ή θέλησή μου. ώστε μονάχα τό φέμα θα τή φοβηθή.

ΣΤ. Μένω.

ΑΝ. Βοηθός μου και δυναμωτής μου στον άγώνα που αρχίζω για τήν εύτυχία σας.

Ε. Για τήν εύτυχία όλων μας, μητέρα.

ΑΝ. Η δική μου πέθανε... Μά όχι! είπες αλήθεια. Θα ξαναβρώ τήν εύτυχία μου στη δική σας. Θ' άντικρύσω και πάλι τή χαμένη χαρά της ζωής

στη λάμψη της δικής σας χαράς!

Ε. Ο πατέρας!

ΠΑΥΛ. Έδώ είσαστε και πάλι όλοι. Στέφανε, σε περίμενα.

ΣΤ. Να που ήρθα.

ΠΑΥΛ. Άργησες· σε περίμενα από χτές, προτού φανερώσω τον κρυμμένο έαυτό μου.

ΣΤ. Ήρθα τώρα, που έπρεπε νάρθω.

Π. Καλά· θα μιλήσουμε και τώρα... Μά ήθελα ναμαστε οι δύο μας μόνο.

Ε. Πρέπει να φύγουμε;

Π. Ναι· σας παρακαλώ.

ΑΝ. Έγώ, υποθέτω, μπορώ να μείνω.

Π. Όχι· θα μιλήσουμε έγώ κι ο Στέφανος μόνο. Κανένας άλλος.

ΑΝ. Θα μιλήσουμε όμως ύστερα κ' οι δύο μας.

Π. Πολύ καλά. Φύγτε τώρα.

ΣΤ. Λοιπόν, κύριε Παύλο;

Π. Άκουσε, Στέφανε· νομίζω, ότι μπορώ να μιλήσω λεύτερα μαζί σου.

ΣΤ. Υποθέτω, ότι δέν έχετε καμιά άφορμή να πιστεύετε τό άντίθετο.

Π. Όχι βέβαια. Γι' αυτό πήρα και τήν άπόφαση τούτη... Πρέπει όμως σ' ό,τι σε ρωτήσω να